

JYTTE THORBEK

Våldtäktsoffrets rättsliga ställning = systemvåld?

Ett våldtäktsoffer behandlas i rätten i princip som ett vittne – inte som offer eller kärande. Dock har i Danmark hennes rättsliga ställning förbättrats genom ny lagstiftning 1980. Jytte Thorbek diskuterar här de nya reglernas innebörd och finner dem otillräckliga. De patriarkala myterna frodas nämligen även hos polis- och rättsväsende.

År 1974 publicerade med dr Emma Vestergaard i *Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskap* (sid 151 ff) en undersökning av våldtäktsoffer.¹ Undersökningen omfattade tolv kvinnor, och en av slutsatserna var att samtliga blev psykiskt chockade vid överfallet, och att chocktillståndet för de flesta varade i flera veckor. Fyra av kvinnorna hade sedan fått svåra neuroser, och nästan alla de andra hade vid undersökningstillfället ångestfenomen såsom mörkrädsla och/eller ångest för att vara eller bo ensam. Emma Vestergaard skriver vidare:

Sammantaget uppvisar dessa kvinnor en sorglig bild, och det bör poängteras att ångestfenomen av detta slag innebär en väsentlig inskränkning av de berördas möjligheter till självförverkligande, och är erfarenhetsmässigt en mycket stor belastning för de anhöriga (makar m fl). Att vara våldtäktsoffer är därmed något annat och mera än en 'obehaglig' upplevelse.

Emma Vestergaards önskemål går ut på, att våldtäktsoffer skall få en rättvis behandling hos polisen och i rätten, att de skall garanteras lättillgänglig och gratis psykiatrisk respektive psykologisk hjälp, att en kvinna som anmäler en våldtäkt skall ha möjlighet att bli förhörd av en kvinnlig förhørsledare, att myndigheterna, om det visar sig att förbrytaren och offret bor i samma kvarter, skall kunna garantera att förbrytaren åläggs att permanent bosätta sig någon annanstans och att den nuvarande generationen kvinnor utbildas i självförsvar.

I oktober 1976 startade Joan-systrarna en rådgivningsverksamhet för vålds- och våldtäktsdrabbade kvinnor.² Joan-systrarna är en grupp kvinnor som på frivillig basis ger råd till och bistår våldtäktsoffer och våldsoffer hos polisen, i rätten och hos andra myndigheter. Till följd av den kritik som bl a Joan-systrarna framfört har de uppmanats att undervisa på polisskolan, och har nu undervisat där i ungefär tre år.

I april 1979 förordnades för första gången en advokat till ett våldtäktsoffer, dock enbart med avseende på ersättningskravet. Hösten 1979 lade regeringen fram ett förslag till ändring av retsplejeloven (rpl) om advokatbistånd till brottsoffer,³ och detta förslag antogs i juni 1980 och trädde i kraft den 1.1.1980 (lag nr 253 av 16.6.1980). Under ärendets behandling förbättrades förslaget och våldtäktsoffret fick rätt till advokatförordnande omedelbart vid anmälan.

Straffelovrådet offentliggjorde i januari 1981 ett betänkande om våldtäkt, rån och brandanstiftan (nr 914/1980). I betänkandet föreslås förändringar av straffelovens regel om våldtäkt (216) och olagligt tvång (217) så att de två bestämmelserna inte skall överlappa varandra, utan att 216, som avser det grövsta brottet, fortsättningsvis skall omfatta alla samlag som är framtvångade med våld eller hot om våld, medan 217 skall omfatta de situationer där en person tilltvingar sig samlag genom annat olagligt tvång än våld och hot om våld.

Regeringen lade kort efteråt fram ett förslag som stod i överensstämmelse med betänkan- det.

Dessutom har *Det Radikale Venstrepartiet* i januari 1981 lagt fram förslag till ändring av retsplejeloven för att minska den 'våldtäkt' som offret utsätts för i rättssystemet. Partiet har också lagt fram ändringsförslag till rege- ringsförslaget om våldtäkt, rån och brandan- stiftan.

Förslagen behandlas närmare nedan.

Våldtäktsoffrets ställning hos polisen

När en kvinna vänder sig till polisen för att anmäla en våldtäkt, står hon som anmälare och är på det hela taget underkastad samma reg- ler som andra personer som anmäler brott. Retsplejeloven innehåller inga regler om an- mälares rättsställning, bortsett från advokat- förordnande i våldtäktsfall. Dock är det en självklarhet att anmälaren måste avge en nog- grann redogörelse om polisen skall ta upp fallet.

Innan de nya reglerna om advokatförord- nande trädde i kraft den 1.7.1980 kunde kvin- nan visserligen biträdas av *advokat* redan vid förhöret, men hon måste då själv stå för kost- naderna. Enligt de nya reglerna har offret rätt att få en advokat förordnad för sig, som bekos- tas av myndigheterna. Polisen kan höra anmä- laren utan att en advokat är närvarande om kvinnan själv så önskar, men polisen *skall* innan förhöret påbörjas underrätta henne om hennes rätt till advokat. Detta är problema- tiskt, och Det Konservative Folkeparti ansåg vid behandlingen av förslaget att inget förhör skulle få genomföras utan att kvinnans advo- kat var närvarande. Det är möjligt *att* offret inte inser betydelsen av att ha en advokat när- varande, *att* hon inte förstår polisens under- rättelse, *att* hon faktiskt inte blir underrättad eller *att* hon inte förmår vänta de många tim- mar det tar innan en advokat kan infinna sig.

Det har ännu inte företagits någon under- sökning av hur ofta förhöret genomförs utan advokat, och det är därför för tidigt att uttala sig om huruvida reglerna fungerar i praktiken. Men en del fall tyder på att så inte är fallet.

Enligt de nya reglerna kan Justitiedeparte- mentet fastställa närmare regler om en till-

kallelseordning (Rpl 741 b), men så har ännu inte skett. Syftet med en sådan speciell ord- ning för våldtäktsoffer skulle vara att minska den tid som kvinnan måste vänta på att advo- katen hinner infinna sig till förhöret.

Man kan vidare ställa frågan om det är för- svarbart att förhöra kvinnan omedelbart efter brottet, eftersom hon ofta befinner sig i ett chocktillstånd, och man därför måste ställa frågan om hur mycket vikt man kan lägga vid en första redogörelse, när den företas omedel- bart efter brottet. Problem uppstår om det finns skillnader mellan denna första redogö- relse och en senare redogörelse. Sådana skill- nader kan försvaret använda för att framställa offret som icke trovärdigt. Detta problem bor- de belysas närmare av psykologer.

Retsplejeloven innehåller inga regler om att den som utsatts för brott kan kräva att för- höret hålls av en *kvinnlig polis*. Det finns i flertalet städer inte tillräckligt många kvinn- liga poliser för att detta skulle kunna genom- föras. Men i de större städerna finns det möj- ligheter till det, och enligt polisinstruktionen skall förhöret genomföras av en kvinnlig polis, om offret så önskar och om det är möjligt. Det är det förmodligen i Köpenhamn, Fredriks- berg, Roskilde, Helsingör, Randers och Odense.

Offret får som alla andra anmälare ha en bisittare med sig hos polisen.

Det framgår av det ovannämnda att våld- täktsoffret i två avseenden har en bättre posi- tion än andra anmälare. Dels har våldtäkts- offret rätt att ha en advokat närvarande, som är betald av det offentliga, dels har hon i viss utsträckning rätt att bli förhörd av en kvinn- lig polis.

Våldtäktsoffrets rättställning i domstol

*Vittne kontra part*⁵

När våldtäktsoffret skall avlägga vittnesmål i rätten i samband med domstolsförhandlingen, uppträder hon endast som vittne och inte som part. Hon är därför skyldig att avge vitt- nesmål, hon kan inte överklaga domen, inte heller en friande dom. Hon kan inte åberopa vittnen för att bevisa den åtalades skuld (i praktiken löses detta ibland genom att hennes

advokat gör åklagaren uppmärksam på vittnen som kan ha betydelse för skuldfrågan). Hon kan inte heller protestera över att den åklagade efter en fällande dom blir frisläppt (fram till dess att han skall avtjäna straffet). Det är endast åklagarmyndigheten som kan ta ställning till dessa frågor.

När det gäller ersättningskravet är kvinnan emellertid part i målet, och det är hennes advokats huvuduppgift att framställa ersättningskrav, dokumentera det, höra offret om det och driva kravet i processen. I kommentarerna till förslaget beskrivs offrets advokats uppgifter som varande av både juridisk och mer allmän karaktär. Förutom stöd under förhöret hos polisen och i rätten och hjälp vid framställande av eventuella ersättningskrav, kan det bli fråga om rådgivning om särskilda hjälpmöjligheter, om personligt stöd och vägledning och om att orientera offret om hur ärendet förloper och förbereda henne på hur saken behandlas i rätten under rättegången.

Tidigare hörde våldtäktsoffret efter det första förhöret inte något mer om saken, förän det med några få dagars varsel kom en kallelse om att avge vittnesmål under rättegången. Ingen förklarade för henne hur en rättssak förloper, om hon kunde kräva lyckta dörrar medan hon vittnade, om hon kunde kräva att den åtalade fördes ut medan hon blev utfrågad osv. Eventuella ersättningskrav framställdes av åklagarmyndigheten på hennes vägnar, om hon begärde det (Rpl § 991 stk 2). Det säger sig självt att åklagarmyndigheten inte gjorde mycket åt dessa ersättningskrav, vilket avspeglas i äldre praxis.

Våldtäktsoffret är således fortfarande endast ett vittne, om än med en bättre ställning än andra vittnen på grund av rätten till advokat-hjälp. Det betonas emellertid i kommentarerna att våldtäktsoffrets advokat inte skall kunna uppträda som reservåklagare. Saken kan också betraktas på följande sätt: Den åtalades för-svarare har en självklar rätt och skyldighet att vara subjektiv, och hon/han känner också klienten genom samtal m.m. Åklagaren är skyldig att vara objektiv, känner inte offret och har aldrig talat med henne. Det råder så-ledes ingen balans i rättssalen. För att uppnå balans måste kvinnan också ha en advokat som kan tillvarata hennes intressen i detta sam-

manhang, inklusive skuldfrågan. Kvinnan får för övrigt ingen ersättning om den åtalade frikänns. Därför har offret indirekt ett intresse av att den åtalade fälls.

Speciella problem i samband med våldtäktsmål

*Våldtäkt/olovligt tvång*⁶

Som tidigare nämnts finns det i dansk rätt två paragrafer som kan användas, när en man tilltvingat sig samlag med en kvinna genom våld eller genom hot om våld. Det är Straffelovens § 216 om egentlig våldtäkt, och § 217 om olovligt tvång. Om gärningsmannen har använt *våld* för att tilltvinga sig samlag är fördelningen mellan de två paragraferna så konstruerad, att § 216 används om det fysiska våldet har använts som direkt tvångsmedel eller varit av en sådan karaktär att det frångit kvinnan hennes motståndskraft. § 217 används däremot om det våld som brukats inte har varit ett direkt tvångsmedel men ändå tvingat kvinnan genom att innebära ett hot om ytterligare våld t ex en örfil. Båda reglerna kan således vara tillämpliga när tvångsmedlet är våld.

Om det däremot är fråga om att uppnå samlag genom *hot* om våld, står det direkt i § 216 att den skall användas, om det gäller hot mot kvinnans eller hennes närmastes liv, hälsa eller välfärd (dvs de grova hoten), medan § 217 skall användas när det gäller andra hot, t ex hot om skandalisering.

Enligt praxis har § 217 om olagligt tvång använts i långt större omfattning än vad som varit meningen. Orsaken är följande: maximistraf-fet i § 216 är tio år och det är enligt dansk rätt följaktligen fråga om en nämndsak, medan maximistraf-fet i § 217 är fyra år och saken då avgörs av en ensamdomare. Jämför Rpl § 687 eftersom kriteriet i denna paragraf i relation till våldtäkt har ett maximistraff på åtta år eller därutöver.

Nämndemännen, som ensamma avgör skuldfrågan, har haft en utpräglad tendens att frikänna för våldtäkt och i stället döma för olagligt tvång. Detta beror på det sätt på vilket frågorna ställs till nämndemännen. Nämndemännen ställs inför frågan om förutsättningar finns för att döma enligt § 216 eller — om

inte så är fallet — om det finns förutsättningar för att döma enligt § 217.

Av rädsla att döma för hårt väljer de kanske den subsidiära (mildare) möjligheten, därför att det straff som utdöms enligt § 217 antagligen är betydligt lägre än ett straff enligt § 216. Om åklagarmyndigheterna inte ställer den subsidiära frågan (den mildare varianten) är det risk för att den åtalade helt frikänns.

Nämndemännens praxis har medfört att åklagarmyndigheterna redan från början väljer att väcka åtal enligt § 217 för att undgå en nämndsak, även om gärningen klart pekar på § 216.

Våldtagna kvinnor har inte kunnat förstå att gärningsmännen har blivit frikända från våldtäkt och i stället dömda för olagligt tvång, när det rent faktiskt har förelegat grov våldtäkt. Även många andra har reagerat över det läge som praxis har hamnat i, och det har framkommit stark kritik över detta. Till följd härav kom straffelovsrådets betänkande i januari 1981 med förslag om en skarp åtskillnad mellan paragraferna 216 och 217, så att den förstnämnde skall omfatta alla samlag som framtvings genom våld eller hot om våld, och att § 217 skall omfatta samlag som uppnåtts genom annat olovligt tvång än våld eller hot om våld.

En ytterligare förändring är att våldtäkt enligt § 216 i normala fall skall medföra ett maximistraff på sex år i stället för tio år, vilket medför att domstolen i dessa fall består av en juristdomare och två lekmanndomare och således inte av en nämndemannadomstol. Maximistraffet på tio år och därmed nämndesystemet bevaras endast för sådana tillfällen, då våldtäkten har en särskilt farlig karaktär eller det i övrigt föreligger särskilt försvårande omständigheter.

Slutligen föreslås att reglerna skall göras könsneutrala, så att även kvinnor i framtiden kan dömas efter både paragraferna 216 och 217. Efter de nu gällande reglerna kan endast män begå våldtäkt.

Regeringens förslag⁷ som framlades i februari 1981, överensstämmer med straffelovsrådets betänkande. Det Radikale Venstre har lagt fram ett ändringsförslag som innebär att homosexuella övergrepp skall jämföras med heterosexuella övergrepp.⁸

Vid den första behandlingen av lagförslagen var de flesta partierna positiva till båda förslagen. Den viktigaste debattfrågan blev avskaffandet av nämndbehandling i samband med våldtäkt. Här intog partier med vitt skilda ståndpunkter samma position. Exempelvis ansåg både Venstre (borgerligt parti) och Venstresocialisterna att nämndsystemet borde bevaras⁹ medan Socialistisk Folkeparti anslöt sig till regeringsförslaget om avskaffande av nämndbehandling.¹⁰

Bevisföring om offrets tidigare sexuella vandel

I restplejeloven finns inga regler som förbjuder att frågor ställs om offrets tidigare sexuella vandel. Däremot formuleras i teorin en regel om att det inte får ställas 'irrelevanta frågor', dvs frågor som inte kan bidra till att klara upp själva saken. Avgörandet av huruvida en fråga är relevant görs efter en skönsmässig bedömning som i regel ger ett vidsträckt utrymme för bevisning om olika förhållanden. Det kan därför vara svårt att med hänvisning till den nämnda regeln tillbakavisa frågor om offrets sexuella förflutna.¹¹

Bevisning från förswarets sida som gäller offrets tidigare sexuella förhållanden har naturligtvis endast ett syfte, nämligen att framställa offret i ett ofördelaktigt ljus, genom att det kan användas till att göra troligt att hon är lätt på foten och att hon gärna går i säng med vem som helst (en patriarkalisk myt). Utifrån detta hävdar försvaret att gärningsmannen tog för givet att flickan/kvinnan själv gärna ville ha samlag med honom och att det därmed brister i uppsåtet att begå våldtäkt. Dessutom hänvisas det till att allt rimligt tvivel kommer gärningsmannen till godo (in dubio pro reo).¹²

Kvinnorörelsens uppfattning är att offrets förflutna inte är avgörande för det föreliggande fallet, och att varje kvinna naturligtvis själv kan välja sin partner. Det faktum att hon går i säng mer eller Poul eller Jens eller Henrik medför inte utan vidare att hon också önskar att ha samlag med Morten.

Det Radikale Venstres förslag innebär ett absolut förbud mot bevisning om offrets tidigare sexuella beteende, och det skall därför inte

kunna föras bevis (oftast vittnesbevis) om hennes sexuella bakgrund, om förslaget antas.

Detta förslag väckte en omfattande debatt under den första behandlingen.¹³ Justitieministern sade bl a (spalt 7417):

... Jag är helt enig om att det inte får hållas förhör om tidigare sexuellt beteende, ifall ett sådant förhör inte har någon betydelse för den rättsliga bedömningen av det konkreta fallet, men man kan inte bortse från att det emellanåt kan bli nödvändigt med hänsyn till fallets uppklarande och därmed också av hänsyn till att undgå oriktiga domslut att komma in på dessa frågor...

Det är anmärkningsvärt att justitieministern inte nämner ett enda exempel på att offrets sexuella bakgrund kan ha betydelse.

Justitieministern uttalar vidare:

Å andra sidan kan jag inte bortse från, att det kan finnas grund till att under den fortsatta behandlingen av detta förslag diskutera frågan om huruvida vi måste ha en regel av denna karaktär, fast av en mera begränsad räckvidd, en regel som garanterar att den förorättade endast utfrågas om sin bakgrund när det faktiskt finns ett behov härav med hänsyn till fallets uppklarande...

Enligt mitt synsätt kan inte en snävare regel av det slag som justitieministern föreslagit uppfylla behovet, eftersom det lyckligtvis endast undantagsvis sker att kvinnans sexuella bakgrund dras fram i rättssalen. Dessvärre var det inget av de övriga partierna som fullt ut stödde Det Radikale Venstres förslag.

Krav på att den åtalade förs ut medan våldtäktsoffret avger sin redogörelse

Enligt Rpl § 848 kan rättens ordförande besluta att den åtalade skall lämna rättssalen medan ett vittne hörs, när speciella omständigheter talar för att en förbehållslös redogörelse annars inte kan lämnas. Den åtalade skall få en redogörelse för vittnesmålet när han åter får tillträde till förhandlingen.

Det har etablerats en tämligen fast praxis att domaren på begäran beslutar att den åtalade skall föras ut, men ofta först efter en lång procedur, eftersom många försvarare motsätter sig ett sådant beslut. Det är en stor belastning för våldtäktsoffret att hennes advokat inte kan garantera att hon slipper se den åtalade. Därför har Det Radikala Venstre också föreslagit, att våldtäktsoffret skall kunna kräva att den åtalade lämnar rättssalen.

Justitieministern uttalade vid den första behandlingen följande (spalt 7419):

Det är ju en central processuell princip att den anhållne har tillträde till sammanträden där det hålls förhör eller företas liknande åtgärder för utredning av saken, och bakgrunden till den regeln är ju uppenbar för var och en: det skall vara möjligt för den anhållne att försvara sig på bästa möjliga sätt mot de anklagelser som har riktats mot honom. Men efter gällande regler har rätten likväl möjlighet att besluta, att den anklagade inte skall vara närvarande medan offret ger sin redogörelse, om detta är nödvändigt med hänsyn till utredningen i målet. Det är självklart att om man anser att ett offer för t ex våldtäkt inte känner sig fri att redogöra för vad som verkligen skett, leder hänsynstagandet till fallets uppklarande att den tilltalade eller anhållne inte skall vara närvarande.

Till detta kan endast påpekas att knappast något våldtäktsoffer känner att hon kan redogöra för brottet när den åtalade är närvarande. Ministerns uttalande bygger alltså på bristande kunskap om psykologiska undersökningar av våldtäktsoffer.

Justitieministern uttalar vidare:

Denna möjlighet utnyttjas, enligt vad jag har blivit upplyst om, i mycket stor utsträckning just i sedlighetsmål, och därför anser jag inte att det skulle vara meningsfullt att på detta speciella område införa en regel som ger den förorättade en helt obetingad rätt till att efter begäran därom avge vittnesmål utan att den tilltalade eller anhållne är närvarande. Men det bör beaktas att gällande regler ger utrymme för att i rimlig utsträckning tillvarata de hänsyn som förslaget åsyftar, och därför kan jag inte ansluta mig till denna sista del av förslaget.

Justitieministern är således emot att det införs speciella regler för våldtäktsoffer, trots att det var just det som folketinget gjorde då det sommaren 1980 antog regler om advokatbistånd till våldtäktsoffer på grund av att våldtäktsbrottet är ett speciellt brott.

Öppna/lyckta dörrar, referatförbud

Huvudprincipen i dansk rätt är offentlighetsprincipen.¹⁵ Den omfattar dels allmänhetens rätt till tillträde vid rättegång, dels rätten att återge och omtala vad som skett i rätten. Principen har sin historiska grund i målsättningen att skapa en garanti för, och därmed tilltro till, att allt går riktigt och rättfärdigt till i rätts-

salen, och speciellt att den tilltalade skyddas mot övergrepp.

Det finns emellertid även andra hänsyn som måste tas, däribland individuella hänsyn, som kan ha relation till offret, vittnena eller de medtalande.

Huvudregeln om rättegångens offentlighet finns i Rpl § 29, enligt vilken rättegångar är offentliga, såvida inte motsatsen speciellt föreskrivits. I samband med våldtäktsoffer är det relevant att framhäva § 29, stk 4, nr 1, enligt vilken rätten kan besluta om lyckta dörrar, när speciella omständigheter ger anledning anta att offentlig förhandling innebär en opåkallad kränkning av någon.

Denna bestämmelse används ofta i våldtäktsfall på så sätt, att man tillämpar lyckta dörrar då våldtäktsoffret ger sin redogörelse. Jag känner endast till ett fall där regeln har använts som grund för att besluta om lyckta dörrar under *hela* saken — av hänsyn till offret.

Bör lyckta dörrar tillämpas när offret lämnar sin redogörelse? Här kan anföras argument både för och emot. För lyckta dörrar talar hänsynstagande till våldtäktsoffret, som kan känna det som en stor belastning att det finns åhörare, speciellt om en del av dem hör till den anklagades vänkrets eller familj. Emot lyckta dörrar talar generella hänsynstaganden, exempelvis pressens möjligheter att bevaka frågan, där det är viktigt att pressen hör kvinnans omedelbara redogörelse och inte en ren och skär uppläsning från rättsens sida, när dörrarna återigen har öppnats.

Även om våldtäktsoffret i de konkreta fallen obetingat måste avlägga sin redogörelse inom lyckta dörrar, är det inte säkert att det är tillräckligt för att skydda henne. Det har således hänt att den anklagades familj har chikanerat offret — trots lyckta dörrar medan hon lämnade sin redogörelse — dels när hon skulle in i rättssalen, dels när hon skulle ut, exempelvis genom att spotta på henne, förfölja henne m.m. Dessutom får de närvarande i efterhand tillgång till hennes redogörelse, vilket kan göra henne rädd för att uttala sig utan förbehåll. Det kan således också i speciella fall finnas behov av lyckta dörrar under hela rättegången, och detta är också medtaget i Det Radikale Venstres förslag till ändring av retsplejeloven.

Om detta uttalar justitieministern (spalt 7416—7417):

Först om obetingade lyckta dörrar. Enligt förslaget får rätten som nämnts en allmän möjlighet att besluta, att rättegången i en våldtäktsak skall hållas inom lyckta dörrar, när, som det står i förslaget, hänsyn till den förorättade så kräver. Förslagsställarna är medvetna om det motsatta intresset hos den anhållne eller tilltalade, och förslagsställarna erkänner öppna förhandlingar i stor utsträckning innebär ett skydd för honom.

Enligt de regler vi har för närvarande finns möjligheten till lyckta dörrar, när omständigheterna ger grund för att antaga, att en offentlig förhandling skulle åsamka någon en onödig kränkning. Det är ju i och för sig inte någon avgörande skillnad på ordvalet. Enligt förslaget skall lyckta dörrar införas av hänsyn till den förorättade, och enligt gällande lag finns möjlighet till lyckta dörrar när en offentlig förhandling skulle åsamka någon en onödig kränkning.

Denna situation, som den har beskrivits i gällande lag, där det ju inte finns obligatoriskt lyckta dörrar, föreligger ständigt i praktiken, speciellt i dessa fall, och jag kan upplysa om att riksadvokaten har givit polisen och åklagarmyndigheterna instruktioner om att inför rätten resa frågan om lyckta dörrar i sedlighetsmål. Det är också klart att den ordning vi genomförde med ikraftträdande den första juli förra året, om förordnande av advokat när en förorättad så önskar, kommer att användas och bör brukas i samma riktning, nämligen så att det naturligtvis måste vara vederbörande förordnade advokats uppgift — och en viktig uppgift för honom — att tillse att frågan om lyckta dörrar reses, om den förorättade så önskar.

Det behov av skydd för den förorättade som förslaget tar fasta på, är enligt min mening således i stor utsträckning tillgodosett i gällande regler, och jag ställer mig något tvivlande till behovet av en sådan regel som den som föreslås. Men det kan vara en fråga som det kan vara naturligt att dryfta under det vidare arbetet med lagförslaget.

Det verkar som om justitieministern inte har förstått eller inte vill förstå bakgrunden till Det Radikale Venstres förslag. Enligt praxis används inte lyckta dörrar under hela målet (se ovan), utan endast under offrets redogörelse. Hon har också behov av det skydd som det innebär att hennes redogörelse inte i efterhand läses upp för åhörarna, eftersom det, som nämnts, kan medföra att hon uttalar sig mera förbehållsamt av rädsla för repressalier. Socialistisk Folkeparti (spalt 7435) och Venstreso-

cialisterna (spalt 7441) är däremot positiva till förslaget.

*Ersättningskravet*¹⁷

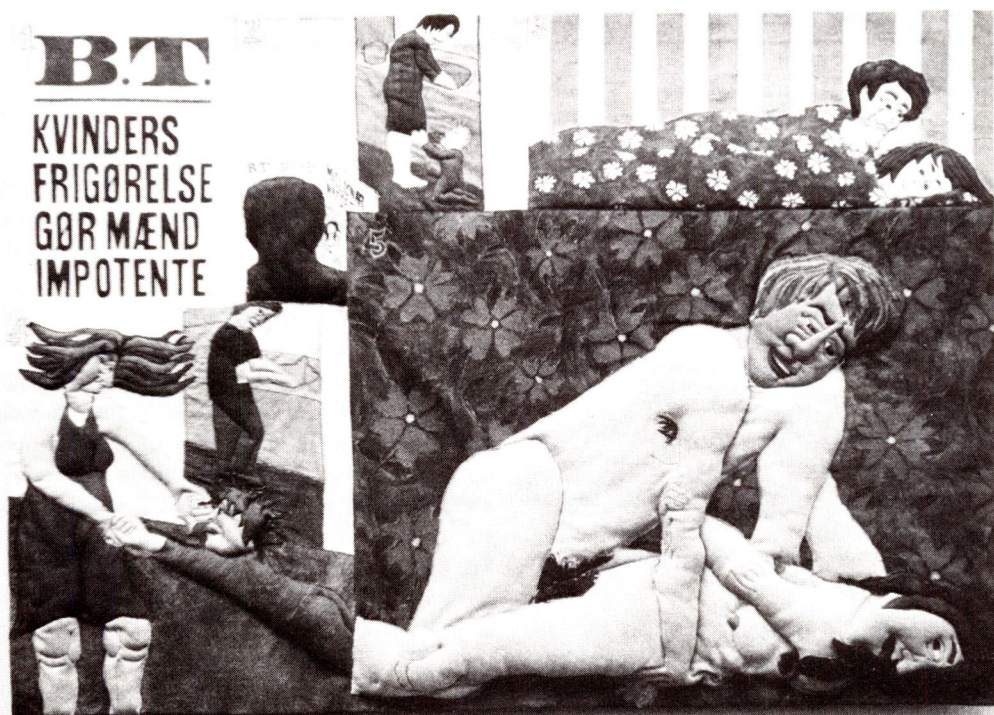
Som nämnts är det huvuduppgiften för våldtäktsoffret advokat att tillvarata ersättningskravet. Ersättningen omfattar, i enlighet med allmänna regler, dels ersättning för ekonomisk skada, typ förlorad arbetsförtjänst, förstörda kläder, inredning, möbler, dels gottgörelse för icke ekonomiska förluster. Sistnämnda gottgörelse ges med stöd av § 15 i ikraftträdelsesloven till straffeloven, som har följande lydelse: Den som efter dansk rätts ersättningsregler är ansvarig för kränkning av annans kropp eller frihet och för rättsstridig kränkning av hans fred, ära eller person i övrigt, skall förutom att betala ersättning för ekonomisk skada eller förlust betala den förörrättade en gottgörelse för lidande, sveda och värk samt för förstörelse eller ödeläggelse av position och förhållanden.

St 2. Gottgörelsens storlek fastställs med hänsyn till kränkningens grovhet, handlingens beskaffenhet och omständigheterna i övrigt.

Ett typfall av förlorad arbetsförtjänst är om offret måste sluta sitt arbete eller blir avskedad. Arbetslöshetsunderstödet utgör nämligen inte 100 % utan endast 90 % av vederbörandes lön, för övrigt inom ramen för en fastlagd maximisumma. Det är inte ofta som det reses krav på förlorad arbetsförtjänst, vilket beror på att det endast är i grova fall som vederbörande mister arbetet.

Den dominerande posten i våldtäktsmål är ersättning för icke ekonomiska förluster, exempelvis sveda och värk. Det sistnämnda utdöms enligt en fast taxa under den tidsperiod offret varit oförmögan till arbete, för närvarande 80 kronor per sängliggande dag och 40 kronor per uppegående dag. Sängliggandet måste be styrkas med dokumentation.

Gottgörelse för kränkning (torten) och för

Alice Kalso: textil bild, applikation. Foto Anna Lena Lindberg 1975.

förstörelsen eller ödeläggelse av position och förhållanden har i många år legat på en mycket låg nivå, om det överhuvudtaget har utdömts någon gottgörelse. Först i mitten på 1970-talet höjdes gottgörelseersättningen enligt § 15 till 10 000 kronor. Den första dom med högre gottgörelse meddelades av Vestre Landsret den 28 juni 1979. Offret tillerkändes 15 000 kronor.

Idag ligger ersättningen mellan 15 000 och 35 000 kronor enligt § 15 i ikraftträdelsesloven. Endast om det föreligger särskilda omständigheter på offrets sida nedsätts ersättningen till under 15 000 kronor.

Gottgörelse och ersättning ges för de psykiska skadeverkningarna och för förstörelse av position och förhållanden till följd av våldtäkt. Normalt avges en förklaring från en psykolog eller en psykiater. Enligt gällande bestämmelser är det besvärligt att få ett offer hänvisat till en behandling eller undersökning hos en psykolog för allmänna medel. Det är däremot inga problem med att bli hänvisad till psykiater. De våldtagna kvinnorna har normalt fått omfattande psykiska besvär av våldtäkten och behöver ofta behandling. De uppvisar en del generella reaktioner, som går igen gång på gång, men som inte nödvändigtvis alla måste uppträda hos varje enskilt offer. Typiska reaktioner är ångest, skuld känslor, depressioner, sexuella svårigheter, känslan av att ha blivit utnyttjad, amnesi, vrede och hämndkänslor, psykosomatiska symptom som till exempel magont, hugg i hjärtat, hög puls, hjärtklappning, kvävningsskänslor osv, och disintegrering, det vill säga att kvinnan ger uttryck för att hon efter överfallet har det dåligt, har kommit ur balans, har sömnsvårigheter, koncentrations-svårigheter m m.

I praktiken accepteras i viss utsträckning psykologbehandling, så tillvida att utgiften utbetalas i förskott av rätten. Utgiften medtas trots detta i ersättningskraven. På detta sätt har det utbetalats arvoden till psykologer upp till knappt 2 000 kronor.

Det hjälper emellertid inte mycket att bli tillerkänd ersättning om gärningsmannen inte kan betala, vilket oftast är fallet. Det finns emellertid en lag om ersättning från staten till offer för brott, som trädde i kraft den första

oktober 1976 (lov nr 277 av 26.5.1976). Enligt denna lag kan staten ge ersättning och gottgörelse för personskada som vållas genom överträdelse av den civila strafflagen. Därför kan offret, när domen har avkunnats, hänvända sig till Ersättningsnämnden, som administrerar nämnda lag, och anmoda om att få gottgörelse utbetald. Normalt utbetalas den gottgörelse och eventuella ersättning som utdömts. Ersättningsnämnden kan emellertid företa en självständig bedömning och utbetala ett såväl större som mindre belopp.

Även om kravet inte skulle ha blivit behandlat i rätten eller gärningsmannen inte skulle ha blivit funnen, kan nämnden tillerkänna gottgörelse.

Har våldtäktsoffer en annan rättsställning i rätten än andra vittnen?

Våldtäktsoffer har en bättre rättsställning än andra offer genom att de kan ställa krav på advokat betald av det offentliga. Andra personer som skall resa ett civilt krav, dvs ett ersättningskrav eller gottgörelsekrav under straffprocessen, får däremot använda de vanliga reglerna i retsplejelovens § 995 a. Enligt denna bestämmelse kan rätten förordna en advokat till den förorättade, när det anses nödvändigt att hon/han har advokatbistånd vid uppgörelsen om ersättningskravet, och hon/han uppfyller de ekonomiska villkoren för fri rättegång. Arvodet till den förordnade advokaten bestäms efter samma regler som i samband med fri rättegång.

För andra ersättningssökande finns det således två villkor som skall uppfyllas. För det första skall domaren anse det nödvändigt att offret får advokatbistånd vid formuleringen av kravet, och för det andra skall de ekonomiska villkoren vara uppfyllda, vilket innebär att socialinkomsten (tidigare den skattepliktiga inkomsten) för försörjare inte får överstiga 110 000 och för icke försörjare 83 000 kronor med ett tillägg på 15 000 kronor per barn. Regeln är fakultativ, vilket innebär att domaren själv kan avgöra om hon/han önskar förordna en advokat. Det är denna regel som under perioden april 1979—juli 1980 använts även i våldtäktsmål.

Slutsats

Det råder inget tvivel om att det sker en förbättring av våldtäktsoffrens ställning. Frågan är bara om de hittills företagna förbättringarna är tillräckliga. Det beror naturligtvis på från vilken utgångspunkt vi ser på saken. Från offrens synvinkel förekommer fortfarande många orimligheter, ibland så många att det fortfarande är på sin plats att ställa frågan om kvinnor överhuvudtaget bör anmäla dessa brott. De patriarkala myterna har fortfarande en alltför stor plats hos de myndigheter som behandlar våldtäktsoffer, liksom dessa i alltför liten utsträckning sätter sig in i offrets situation. Härmed inte sagt att alla våldtäktsmål avlöper på ett orimligt sätt, men risken för det är fortfarande betydande, speciellt i kontaktvåldtäktsmål, dvs mål där offret och gärningsmannen känner varandra sedan tidigare.

Översättning: Linda Björnman

NOTER

1. Vestergaard, Emma: Om voldtægtsofre. Nordisk tidskrift for Kriminal videnskab 1974 s 151 ff.
2. Arceel, Libby T m fl: Voldtægt er en alvorlig sag — men for hvem? Dansk Psykolog-Nyt nr 5 1978.
3. Lovforslag L 45 Folketinget 1979—80 (2 samling) Blad nr 78, framlagt av justitieministern den 27.11.79.
4. Se härom: Nielsen, Tove: Ændringer i politiets praksis i voldtægtssager. Årbog for Kvinderet 1981 s 95 ff och Thorbek Jytte, 'Voldtægten i retssystemet' i antologien: Vold og modvold i Danmark, Myter og virkelighed, s København 1981, redigerad av Jørgen Pauli Jensen och Jytte Thorbek.
5. Se om dessa begrepp: Koktvedgaard, Mogens, og Gammeltoft-Hansen, Hans: Lærebog i Strafferetspleje, København 1978, s 32 f och Gomard, Bernhard: Civilprocessen 1977, s 134 ff och 336 f.
6. Se härom: Waaben, Knud: Strafferettens speciel del I, København 1978, s 79 f Greve, Vagn, Larsen, Bent Unmack och Lindgaard, Per: Straffeloven, speciel del, København 1975, s 197 ff. Betænkning nr 914 om voldtægt, roveri og brandstiftelse (Kbh 1980). Toft-Nielsen, H: Forholdet mellem straffelovens § 216 og § 217 m v. Ugeskrift for Retsvæsen 1980 s 82 ff.
7. Lovforslag nr L 174 Folketinget 1980—81 Blad nr 453, framlagt den 11.2.81 av justitieministern.
8. Lovforslag nr L 180 Blad nr 490 framlagt den 20.2.1981 av Det Radikale Venstre.
9. Folketingets förhandling av 27.2.1981 spalterna 7424 ff och 7437 ff.
10. Dito 7432 ff.
11. Hurwitz, Stephen: Den danske Strafferetspleje, Kbh 1959, s 332 f.
12. Koktvedgård och Gammeltoft-Hansen (jfr not 5) s 49 f.
13. Folketingets förhandlingar.
14. Folketingets förhandlingar.
15. Koktvedgaard och Gammeltoft-Hansen (jfr not 5) s 34 ff.
16. Folketingets förhandlingar.
17. Se härom: Brøchner, Hans: Erstatning til ofre for straffelovens §§ 216 och 217. Advokatbladet 1980, se 281 ff. Thorbek, Jytte: Voldtægt, Om advokatbeskikkelse og erstatning til voldtægts/voldsofre. Årbog for Kvinderet 1980 s 273. Thorbek, Jytte: Udviklingen indenfor voldtægt og hustruvold. Årbog for Kvinderet 1981 s 85 ff.

SUMMARY

In the article, the legal position of the rape victim in the hands of the police and also in the courts is compared with the legal position of witnesses in other situations. Due to the precarious situation that the rape victim finds herself in, the new regulations, which came into force July 1 1980, have brought about a certain improvement of her position, but these are by no means sufficiently far-reaching in the author's view. In addition, the different proposals for an improvement of the position of the rape victim, which were put forward in the beginning of 1981, are examined.

Jytte Thorbek
Larslejsstraede 1
1451 København K
Denmark